
VESTINGWANDELING

IN EN RONDOM HET EEUWENOUDE VESTINGSTADJE SITTARD

INLEIDING

Onder de noemer “Dierbaar oord” heeft de provincie Limburg in 2009 samen met de regionale pers aan een groot aantal mensen verhalen ontlokt, waarin zij vertellen waarom een bepaalde plek hen dierbaar is. Daarbij bleek dat sommige plekken bij meerdere mensen herinneringen oproepen, o.a. “de oude binnenstad van Sittard”.

Om de gekozen plekken meer onder de aandacht te brengen van bezoekers en van de inwoners uit de betreffende regio, heeft de provincie voor elke locatie een subsidie beschikbaar gesteld. Voor de concrete invulling in en rond de oude binnenstad van Sittard heeft men vervolgens onze vereniging benaderd met de vraag, of wij een project zouden kunnen ontwikkelen om het gestelde doel te bereiken. In aanvulling op de provinciale bijdrage hebben wij een even grote subsidie van de gemeente Sittard-Geleen gekregen.

Als vereniging die louter uit vrijwilligers bestaat, hebben wij vervolgens twee projecten uitgewerkt:

1. WANDELING DOOR HET KAPITTELGEBIED, WAAR SITTARD IS ONTSTAAN

Het laten zien van het – voor velen onbekende – oudste gedeelte van de binnenstad van Sittard en het toelichten van de gevolgen van een – zo’n vijf eeuwen lang als kerkelijke immuniteit functionerend – kapittelgebied.

2. WANDELING OVER EN LANGS DE VROEGERE VESTINGWERKEN

Het laten zien en ter plekke verduidelijken van de ontwikkeling in de tijd van de unieke, in oorsprong middeleeuwse vestingwerken van Sittard.

De eerste wandeling hebben we in 2012 gelanceerd. Met dit tweede boekje willen wij u kennis laten maken met de vele facetten van de vroegere vestingwerken van Sittard. Wij hopen daarmee het gestelde doel – “de oude binnenstad van Sittard meer onder de aandacht te brengen van bezoekers en van de inwoners uit de regio” – opnieuw een flinke stap vooruit te kunnen laten maken.

Wij hopen met deze wandeling ons enthousiasme voor het unieke van Sittard als eeuwenoud vestingstadje aan u over te kunnen brengen!

Het bestuur van de Vereniging Sittards Verleden

WELKOM AAN DE WANDELAAR(STER)

Welkom in vestingstad Sittard! U bent beland in een van de mooiste voorbeelden van een stad met nog bewaarde middeleeuwse vestingwallen in Nederland, helaas en ten onrechte nog erg onbekend. Na afloop van deze wandeling zult U dit kunnen beamen.

Sittard was een kleine vestingstad, strategisch gelegen aan een belangrijke handelsweg (tussen Vlaanderen en het Rijnland) in het uiterste westen van het hertogdom Gulik, waartoe de stad van 1400 tot 1794 behoorde. Dat deze vesting echt wat voorstelde bewijst het feit dat het hertog Jan III van Brabant in 1318 tien dagen kostte om de vesting in te nemen.

In de loop der eeuwen werd de vesting steeds aangepast aan de stand der bewapeningstechniek. Zo werd de stadsmuur aangeaard om kanonskogels te smoren en kwamen er dubbele grachten om de vijand op grotere afstand te kunnen houden. Ook werden er in de zestiende eeuw waarschijnlijk "moderne" bastions (in Sittard "forten" genoemd) gebouwd volgens Italiaans model. In de open schootsvelden lagen (en liggen) tuinen, die in tijden van dreiging werden ontruimd.

De vestingfunctie hield al op te bestaan in 1677/78, het Sittardse rampjaar, toen de stad meermaals werd verwoest. Toch is er heden nog veel van te zien. Zo is de stadswal nog voor driekwart aanwezig. Fort Sanderbout is nog deels bewaard als voorbeeld van een "modern" Italiaans bastion. De schootsvelden rondom de vesting zijn voor een groot deel vrij van bebouwing zodat men vaak een mooi uitzicht heeft op de vestingwallen en andersom mooi uitkijkt over de deels teruggebrachte grachten en op de omgeving.

De wandelroute doet het allebei: eerst maakt U een ronde over de stadswallen zelf en daarna gaat U buitenom door de schootsvelden nog eens rond in tegengestelde richting.

Als het U bevallen is, kom dan nog eens terug op een rustige zondagmorgen of op een avond en waan U in vroegere eeuwen.

En zegt het voort natuurlijk.

Wij wensen U veel wandel- en kijkplezier.

Vereniging Sittards Verleden

Geschiedenis van de Sittardse vestingwerken

Sittard maakte in de 12^e eeuw deel uit van het middeleeuwse hertogdom Limburg (Limbourg). Via de linie Montjoie (Monschau) en Sittard kwam de stad in 1280 door vererving in handen van de heren van Valkenburg. Van 1400 tot 1794 behoorde Sittard (met Susteren, Millen en Born) tot het hertogdom Gulik (het huidige Jülich in Duitsland). Al die eeuwen bouwden en verbouwden de inwoners van Sittard aan hun vestingwerken, totdat deze in 1677 door de troepen van Lodewijk XIV werden verwoest.

Hoe het begon

Sittard wordt voor het eerst vermeld als "Siter" in 1157. Sittert betekent: terrein aan de voet van de helling, in dit geval de Kollenberg. Naast deze kern die zich tot de stad Sittard ontwikkelde, lagen meer naar het oosten de nederzettingen Hagensitert (nu: Haagsittard) en Bruchsitert (nu: Broeksittard). De stad, gelegen aan een handelsweg van het Rijnland naar Vlaanderen, ontwikkelde zich in drie fasen tot de laatmiddeleeuwse omvang zoals wij die nu nog binnen de wallen kennen. Dit wordt vermoed vanuit het huidige stratenpatroon in de binnenstad en lijkt te worden bevestigd door archeologisch onderzoek. De oudste kern ontstond vermoedelijk rondom een motteburcht (een verdedigingstoren op een kunstmatige heuvel) van de heer van Sittard. De plek is nog bekend omdat het hier in later eeuwen gebouwde herenhuis dat ooit onderdeel uitmaakte van het voormalige kloostercomplex van de ursulinen, "Huis op de Berg" bleef heten. Aan de voet van de motte lagen de voorburcht of neerhof en een kerkje. Dit kerkje zou later vervangen worden door de huidige Grote Kerk. Zoals veelal gebruikelijk ontstond bij de voorburcht een handelsplek, vandaar nu nog de naam "Oude Markt" tussen Kloosterplein en Markt. In de loop van de twaalfde eeuw werd dit gebied ruim (ovaalvormig) omgracht en omwald. Dit was vermoedelijk de situatie op het moment dat in 1243 aan Sittard stadsrechten werden verleend. In betreffende akte was immers een bepaling opgenomen die de burgers verplichtte tot onderhoud van gracht, aarden wal en palissade.

Een palissade bestond uit puntige stammen boven op de wal, om het de vijand zo moeilijk mogelijk te maken om de stad binnen te dringen. Het toenmalige stadje lag tussen de Geleenbeek en een grotendeels gegraven zijtak, de latere Molenbeek. Het stadje had waarschijnlijk twee poorten: een ter hoogte van de doorgang van de Limbrichterstraat en een aan het einde van de Oude Markt. Buiten deze laatste poort ontstond een nieuwe markt en werd een gasthuis gebouwd, in die tijd een combinatie van herberg (als de poort 's avonds gesloten was), sociaal pension en hospitaal.

Verdere ontwikkeling

De huidige omvang van de binnenstad werd in de 13^e eeuw bereikt toen de stad – met de (nieuwe) Markt als centrum – in zuidoostelijke richting meer dan verdubbeld werd. De al lang bestaande oost-westroute richting Rijnland, resp. over de Geleenbeek en via de Maasoversteek bij Urmond richting Vlaanderen, vormde de hoofd-as van de stad en haar nering. Pas na de inlijving bij Nederland in 1815 draaide deze as en kwam door de aanleg van de Rijksweg en de spoorlijn de noord-zuidverbinding in beeld.

Hertog Jan III van Brabant nam Sittard in 1318 in, na een zware strijd van tien dagen. Volgens zijn kroniekschrijver was de stad *“die sterkste veste . . . die iewers in dien lande stoet”* en *“twee veste [grachten] soe waeren daer, wel ghewatert voerwaer, met enen goeden planckise [palissade]”*.

Bij de planmatige uitbreiding naar het oosten kwam de nieuwe Markt precies in het midden van de vergrote stad te liggen en de straten in het nieuwe gedeelte kregen een rechter verloop dan in het oude gedeelte. De Molenbeek voedde de grachten, stroomde nu door de stad en dreef de molen(s) aan. Het waterniveau van de Molenbeek werd geregeld door de Stenen Sluis ten zuiden van de stad. Omdat het waterniveau van groot belang was voor de verdediging van de stad, lag er waarschijnlijk een verdedigingswerk bij de Stenen Sluis. De stad had in deze fase drie versterkte poorten: de Limbrichterpoort (of Lymborger porte) aan de westzijde, de Putpoort aan de oostzijde en de Broekpoort (of Lewenberger porte) aan de noordzijde. De Molenbeek stroomde de stad binnen aan de zuidkant door een waterpoort, het *“Sjteine Murke”* genaamd, en verliet de stad weer bij de Broekpoort. De hoofd(handels)weg door Sittard liep tussen de Limbrichterpoort en de Putpoort. De Broekpoort diende vooral als lokale verbinding naar het weidegebied buiten de stad en tevens om de kwetsbare plaats in de omwalling (daar waar de Molenbeek de stad weer verliet) te versterken. Sittard had (in elk geval voor een groot deel) een dubbele omwalling en dubbele gracht. Deze dubbele gracht is nog te zien op de kaart van Tranchot en Von Müffling (1803-1820). Waarschijnlijk werden op diverse plaatsen muurtorens opgetrokken om flank(eer)vuur te kunnen geven als de vijand tot aan de wal zou zijn gekomen. Ook ontstonden er voorpoorten om de poorten extra bescherming te bieden. Aan het einde van de vijftiende eeuw werden er enkele versterkingen buiten de omwalling aangelegd. In deze tijd is er ook sprake van een landweer, een wal met palissaden of doornhagen, die pal ten westen van de stad liep in noord-zuidrichting. Deze diende ter bescherming van de buitendorpen Ophoven en Overhoven.

De vraag is, of en wanneer Sittard een ommuring heeft gekregen, zoals de meeste vestingsteden die kregen aan het einde van de Middeleeuwen. Mogelijk dat bij de uitbreiding van 1300 al een muur werd gebouwd, of dat later de wal vervangen werd door een muur. Echter, toen de kanonnen zo krachtig werden, dat de muren te zwak bleken om de kogels tegen te houden, werd elders (en waarschijnlijk ook in Sittard) weer een aarden wal aan de buitenkant tegen de muur opgeworpen. Deze *“aanaarding”* kon de kogels smoren. Vanwege het gewicht van de wal tegen de muur aan, werd de binnen- of stadskant ook nog vaak met aarde bekleed: *“aangeaard”*. Dergelijke *“aanaarding”* werden vaak weer op hun plaats gehouden door keermuren om te voorkomen dat de grond bij hevige regen zou gaan schuiven. In Sittard zijn overtuigende resten van dergelijke muren tot nu toe echter niet gevonden.

Tijdens de Gelderse Successieoorlog (van 1538-1543) speelde Sittard een belangrijke rol. Toen de hertog van Gelder in 1538 kinderloos overleed, werd Willem, zoon van hertog Johan III van Gulik (die in 1539 overleed), door de Gelderse edelen als zijn opvolger aangewezen. De keizer echter, Karel V, bestreed dit, omdat hij zelf graag heer van Gelre wilde worden. Op deze manier zou hij alle Nederlandse gewesten in bezit krijgen. Willem V, hertog van Gulik van 1539 tot 1592, verwachtte een oorlog en verklaarde Gulik, Euskirchen en Sittard tot hoofdvestigingen binnen Gulik. Sittard werd vervolgens versterkt, waarbij gebruik werd gemaakt van materiaal, afkomstig van de nabijgelegen en daartoe afgebroken kastelen Born en Millen. Niet voor niets, want de keizer stuurde in 1542 zijn

troepen, onder leiding van zijn veldheer René van Chalon, prins van Oranje, naar het Gulikse land. Hij veroverde de steden Düren, Gulik, Heinsberg en Sittard (na een beleg van vier dagen). Een kroniek vermeldt over de verovering van Sittard: *"dat hij die stat altemael slecht gemaect ende hebben daar een dorp van gemaect"*. Hoewel de keizer in 1543 tijdens de Slag aan de Kempekoel (ten oosten van Sittard) verslagen werd door de Gulikse en Gelderse troepen (geholpen door de Sittardse schutterscompagnieën), won de keizer uiteindelijk de oorlog en moest de Gulikse hertog Willem V, bijgenaamd de Rijke, Gelre afstaan aan de keizer.

In de tweede helft van de zestiende eeuw werden de vestingwerken hersteld en gemoderniseerd. Waarschijnlijk werden toen twee torens of rondelen (grote torens, geschikt voor kanonnen) omgebouwd tot Italiaanse bastions: Fort Sanderbout bij de Putpoort en Fort Picard bij de Broekpoort. Het is trouwens opvallend dat in Sittard alle torens, rondelen of bastions steeds met de term "fort" zijn aangeduid. In principe is een fort immers een verdedigingswerk dat "los" van een stad ligt, als vooruitgeschoven post ver weg van een stad of op een plek om te voorkomen dat een vijand de stad gemakkelijk kan beschieten.

Waarschijnlijk is ook in deze tijd ten zuiden van de stad, tussen de twee beken, een uitgebreid inundatiesysteem aangelegd met kanalen en sluizen. Middels dit systeem kon het toch al drassige gebied ten zuiden van de stad ("de Baenje" oftewel: de beemden) onder water gezet worden om de vijand te hinderen. Op de al eerder genoemde Tranchotkaart is ook dit systeem nog te zien.

Hoe de vestingwerken ten onder gingen

In de 16^e en 17^e eeuw had Sittard veel te lijden van oorlogen en bezettingen. Rovende en brandschattende soldaten brachten de burgers veel overlast. Heel slecht verging het Sittard in de oorlog tegen koning Lodewijk XIV van Frankrijk. In 1676 werd de stad door de Franse troepen uit Maastricht bezet en geplunderd. Zij maakten brede bressen in de wallen en gooiden de grachten gedeeltelijk dicht. Het jaar 1677 werd een rampjaar voor de stad. Het begon op 14 januari, toen bij plotselinge dooi een grote watermassa van de Kollenberg naar beneden kwam en door gracht en wal de stad binnenstroomde. Op 22 augustus overviel een Franse eenheid onder leiding van generaal De Mélac de stad opnieuw en eiste zo'n grote schatting, dat deze niet kon worden opgebracht. Daarom werd de stad geplunderd en op vier plaatsen in brand gestoken. Op 2 en 12 september volgden nieuwe plunderingen en brandstichtingen, waarna de Duitse keizer ter verdediging van zijn rijk (inclusief het hertogdom Gulik) 2500 man, onder bevel van generaal D'Avila, in en rond de stad inkwartierde. Met veel moeite werd begonnen de vestingwerken te herstellen. Toen in 1678 de regimenten in Sittard door de Fransen afgesneden dreigden te worden van Gulik, vertrok D'Avila uit Sittard. Voor zijn vertrek liet hij de vestingwerken opblazen, om ze niet in handen te laten vallen van de Fransen. Dit was het definitieve einde van Sittard als vestingstad. De vernielde werken werden niet meer opgebouwd. Wel werd de wal opgeknapt (of werd opnieuw een wal opgeworpen) en werden de poorten hersteld. Hoe een tekeningetje van toenmalig burgemeester Johan Hamers uit 1677/78 is te duiden, is lastig. Het vermeldt een hele serie forten waaronder Picard, maar bv. niet Fort Sanderbout. Misschien waren dit ideeën voor wederopbouw?

In 1806 werd waterpoort het "Sjteine Murke" gedeeltelijk ontmanteld terwijl kort na 1837 de Putpoort werd afgebroken. De dicht geslibde dubbele gracht en de geslechte buitenwal waren inmiddels al verpacht als grasland, moestuin of bleekveld.

Ter verfraaiing van de stad Sittard werden in 1823 op de wallen lindebomen geplant. De laatste resten van de poorten werden afgebroken omdat ze het verkeer hinderden. In 1920 brak men de resten van Fort Picard af, waarna op die plek het "Huys op 't Fort" gebouwd werd.

Fort Sanderbout bleef behouden, omdat zich boven op het bastion een Joodse begraafplaats bevond. Voor de aanleg van de Walstraat werd in 1923 een gedeelte van de daar aanwezige wal geslecht. In 1951 kon een actie vanuit de burgerij onder aanvoering van prof. Zef Timmers en Thur Laudy voorkomen dat ook nog een stuk van de Begijnenhofwal werd afgegraven. Vanuit dit protest is de Stichting Jacob Kritzraedt voortgekomen om in voorkomende gevallen sneller en beter te kunnen reageren. De resten van de wal en gracht aan de zuidwestzijde, de "Sjiefbaan", zijn in 1968 geëgaliseerd om het gebied geschikt te maken voor de daar geplande bouw van een nieuw stadhuis.

De huidige situatie

Driekwart van de vroegere wal is nog aanwezig rondom de binnenstad van Sittard. Niet duidelijk is, of dit de resten zijn van de middeleeuwse omwalling of van de latere aanaarding of van een provisorische herstelling na de vernieling in 1677. Beplant met bomen vormen de Begijnenhofwal, Dominicanenwal, Fort Sanderbout(wal) en Agnetenwal een belangrijk cultuurhistorisch geheel dat terecht als rijksmonument is aangewezen. Het ontbrekende, afgegraven deel heet Walstraat, Paradijsstraat en Tempelplein.

De stadswording is nog herkenbaar aan het verloop van de straatjes in het westelijk deel van de binnenstad, tussen het hoger gelegen "Huis op de Berg" en de Grote Kerk. Langs een groot stuk van de wal is de gracht (weer) aanwezig of nog te traceren. Een aanzienlijk deel van de schootsvelden is nog onbebouwd, terwijl tussen de wal en de President Kennedysingel de resten van de vroegere buitenwal en buitengracht nog herkenbaar zijn. De restanten van Fort Sanderbout zijn van afbraak gered. In de aarden heuvel ervan bevinden zich nog de ondergrondse toegang vanuit de stad en de noordelijke kazemat.

In het stadspark, ten zuiden van de binnenstad, is de eeuwenoude Stenen Sluis nog overgebleven. Dichter bij de stad ligt de Baenjestraat, die herinnert aan het vroegere drassige gebied dat onder water gezet kon worden (baenje = beemden).

Recente ontwikkelingen

In het kader van de stedenbouwkundige plannen rondom de historische binnenstad ("Zitterd Revisited") hebben er in de voormalige schootsvelden ten noordwesten van de stad in de afgelopen jaren diverse ontwikkelingen plaatsgevonden. Om de schootsvelden weer zoveel mogelijk vrij te maken is een aantal gebouwen afgebroken. Aan de rand van het betreffende gebied worden momenteel appartementen gebouwd. De aanleg ter plekke van de ondergrondse Oda-parking en de garage voor het Kloosterkwartier heeft de gelegenheid geboden tot archeologisch onderzoek. Naast uitgebreide vondsten vanaf de Steentijd tot de Romeinse tijd, bleek het gebied vroeger doorkruist te

zijn door diverse waterlopen, zowel beken als grachten. Definitieve analyse en interpretatie van al deze vondsten moet nog plaatsvinden. De sporen van een voormalige puntvormige gracht suggereren de vroegere aanwezigheid van een bastion of ravelijn. Dit heeft overeenkomsten met de punt in de gracht die op de eerder genoemde Tranchotkaart ten zuidwesten van de stad nog te zien is. Samen met de waarschijnlijke aanwezigheid van twee Italiaanse bastions lijkt het er op dat Sittard in de 16^e-17^e eeuw als vestingstad meer is gemoderniseerd dan tot voor kort aangenomen.

Bij de afbraak van het pand, grenzend aan het "Huys op 't Fort" aan de Paardenstraat, zijn eind 2011 muurresten aangetroffen die zeer waarschijnlijk afkomstig zijn van de middeleeuwse Broekpoort en van het bastion Picard. Ook hier moet nog nadere analyse plaatsvinden.

In het kader van Zitterd Revisited werden in de loop van 2012 de gereconstrueerde grachten langs de Begijnenhofwal en Dominicanenwal weer gevuld met (stromend) water.

Duidelijk is in ieder geval dat de geschiedenis van Sittard als vestingstad de komende jaren (deels) herschreven zal moeten worden.

(Dit is een geactualiseerde tekst van de bijdrage van Frank Keysers aan het boekje "Sittard-Geleen, Verdediging door de eeuwen heen", uitgegeven bij gelegenheid van Open Monumentendag 2004)

Sittardse geschiedenis in vogelvlucht

- vóór 1000: begin stadsvorming Sittard
- 1243: stadsrechten van Walram de Goede, heer van Sittard, uit het geslacht van de hertogen van Limburg,
- 1318: Jan van Brabant veroverd de vesting Sittard na beleg van 10 dagen
- 1400: Sittard wordt door de laatste heren uit het geslacht verkocht aan de Hertog van Gulik (het huidige Jülich, ca. 50 km oostelijk van Sittard)
- 1400-1794: Gulikse Stad
- 1542: vesting Sittard na 4 dagen veroverd door René van Chalon
- 1632: vesting Sittard na 4 uur veroverd door Frederik Hendrik
- 1677/78: rampjaar: Sittard meermaals platgebrand en vrijwel geheel verwoest door de Fransen; einde van Sittard als vestingstad.
- 1794-1814: Franse tijd: onderdeel van Frankrijk
- 1814-1815: Pruisisch overgangsbestuur
- 1815-1830: onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden
- 1830-1839: Sittard neemt deel aan de Belgische Revolutie en is onderdeel van België
- 1839: Sittard wordt definitief deel van het Nederlands grondgebied

VESTINGWANDELING

1. De wandeling begint op het voorplein van Museum Het Domein / Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen, Kapittelstraat 6.

Op het informatiebord tegen de gevel is de ontwikkeling van Sittard binnen de wallen uitgewerkt.

Museum Het Domein

In dit voormalige gebouw van de stadsschool is nu Museum Het Domein ondergebracht. De school werd 1 oktober 1862 in gebruik genomen. Het is een ontwerp van architect Carl Weber die ook het (in 1966 afgebroken) stadhuis aan de Markt ontwierp.

De school had vier lokalen plus een woning voor de hoofdonderwijzer. Na de gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs liep het aantal leerlingen sterk terug en werd de school in 1937 gesloten.

Museum Het Domein is een relatief jong museum voor hedendaagse kunst en stedelijke historie en archeologie. Hier worden de geschiedenis van stad en streek en de nieuwste ontwikkelingen in de internationale hedendaagse kunst getoond.

De afdeling Stedelijke Historie en Archeologie, op de bovenverdieping, richt zich met een voorliefde voor een volkenkundig perspectief op heden en verleden van de regio. Bovendien is hier de vaste collectie archeologische en historische voorwerpen te zien en er is een speciale multimediastraat voor jongeren.

Het is de bedoeling dat het museumdeel voor hedendaagse kunst over enige jaren gevestigd wordt in het "Ligne"-complex, de herontwikkeling in het kader van "Zitterd Revisited" van het gebied tussen de oude stad en het voormalige ziekenhuisterrein.

Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen

Naast Museum Het Domein zijn in en achter de vroegere stadsschool inmiddels ook de studiezaal en de (ondergrondse) archiefbewaarpplaats van het Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen gevestigd.

Het Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen beheert de archieven van de gemeenten Sittard-Geleen, Stein, Beek en Schinnen. Daarnaast zijn er archieven van maatschappelijke organisaties zoals parochies en stichtingen, maar ook van kastelen en families die van belang zijn geweest voor de identiteitsvorming van stad en streek. Met musea, bibliotheken en historische verenigingen in de (Eu)regio wordt samengewerkt in Erfgoed-eXtra.

2. Vanuit de poort van Museum Het Domein / Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen tweemaal linksaf (Deken Tijssenstraat) tot de eerste straat links (Begijnenhofstraat).

Deken Tijssenstraat

Om het buiten de omwalling gelegen kerkhof vanuit de Grote Kerk te kunnen bereiken werd in de jaren twintig van de vorige eeuw ter hoogte van de Begijnenhofstraat een doorbraak door de wal gemaakt. Dit werd later de Deken Tijssenstraat.

Kerkhoven lagen tot aan de Franse tijd rondom of grenzend aan de kerk. Dat betekende dat ze te midden van woonhuizen gelegen waren. Om hygiënische redenen vond Napoleon dat niet langer verantwoord en hij verordende dat het in plaats van vanaf een bepaald aantal inwoners niet langer geoorloofd was om een kerkhof midden tussen de bewoning te handhaven. Dat betekende dat het kerkhof rondom de Grote Kerk verplaatst moest worden naar een locatie buiten de wal. Gekozen werd voor een plek in de schootsvelden aan de voet van de Dominicanenwal die van 1839 tot 1922 als begraafplaats in gebruik bleef.

3. Linksaf een stukje de Begijnenhofstraat in, tot een hekwerk aan de linkerzijde.

Archiefbewaarplaats

Aan de linkerzijde ligt achter een hek de tuin van Museum Het Domein, met ondergronds de archiefbewaarplaats van het Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen. Op het grasveld ligt de felroze "Flinx", een polyester object uit 1999/2000 van de Californische kunstenaar Mark Gonzales. Tijdens de graafwerkzaamheden voor de archiefbewaarplaats zijn interessante archeologische vondsten gedaan, onder meer de resten van een veldoven (eind 17^e) eeuw voor het bakken van stenen, mogelijk voor het herstel van de Grote Kerk na het rampjaar 1677, en de latrinekelder van de stadsschool.

Bij deze opgraving zijn ook sporen van een drietal grachten gevonden: een gracht uit 1050-1190 die rond de voorburcht was gegraven, een de gracht uit 1175-1200 om de pre-stedelijke kern, bestaande uit de motte, de voorburcht en het kerkje, en een gracht die uit 1225-1250, gegraven rondom de eerste stadskern, naar alle waarschijnlijkheid samenhangend met het verlenen van de stadsrechten in 1243.

4. Terug naar de Deken Tijssenstraat en daar linksaf, de Begijnenhofwal op.

Begijnen

Jutta van Ravensberg, Vrouwe van Montjoie (Monschau) en Sittard, was de weduwe van Walram de Goede, de schenker van de stedelijke rechten aan Sittard in 1243. Zij is de enige Vrouwe van Sittard uit de geschiedenis en zij stichtte in 1276 een begijnhof. Dit was eigenlijk een tehuis voor alleenstaande vrouwen, vaak (oorlogs)weduwen, die bij elkaar woonden als religieuzen, maar dan zonder de kloostergeloften van armoede en celibaat. Het begijnhof van Sittard lag aan het eind van het steegje tussen het Kerkplein en de Begijnenhofstraat.

Begijnenhofwal

Het stadsbestuur van Sittard was niet altijd de grootste beschermer van ons monumentale erfgoed. Zo wilde men in 1951 een deel van de Begijnenhofwal afgraven om een weg aan te leggen vanaf de Deken Tijssenstraat naar de Limbrichterstraat. Daartegen rees heftig verzet vanuit de burgerij waarbij enkele prominente bewoners zoals prof. Zef Timmers en Thur Laudy het voortouw namen. Dit leidde tot de oprichting van de Stichting Jacob Kritzraedt om in voorkomende gevallen alerter te kunnen reageren. De brede actie leidde ertoe dat het plan in Den Haag werd afgewezen.

Over "onze mooie wal" heeft Thur Laudy in die tijd het volgende gedicht geschreven:

OOZE SCHOONE WAL

Braek neit aaf, waat ug neit hinjert,
mer verbaeterd, waat vervilt,
jus waat auwt is, dat herinnert,
oos aan get, woo me van hiltj.

Schoone wal! die weurd die schreef ig,
wie ig troerend aan dig dach,
en de beul zoug, mer vergaef mig,
ziene biggel in dig brach.

Eeuwe koame, eeuwe gònge,
greutsch waar eeder dae dig zoug,
wie dèks beste neit bezònge,
door dae get mer òm dig gouf.

Kleine maedjes sprònge tuike,
jònges schlouge kòkkeral,
wae ein wanjelplaatsch gòng zuike,
vònj gein schoonder es de wal.

Helpe os dan gein proteste,
brik me zoo mer alles weg,
jus de wal, 't allerlèste
woo me zig aan hauw gehech.

't Zeen de vraeme die niks gaeve,
oug niks vuilde veur oos shtad,
nog mit òs en Zitterd laeve,
't zeen jus die, die lappe dat.

Dae Zitterd kènt en Zittesch schprik
mit Zitterd laef, mit Zitterd lit,
dae troert noe, es 'r zuut en wit,
dat me de schoone wal aafbrik.

Water (terug) in de gracht

Omdat het water in de resten van de vroegere grachten vaak stilstond, leidde dat tot klachten over stank. Daarom ging men op een gegeven moment over tot het dempen van deze grachten. Sinds de zomer van 2012 is er weer water terug in de (gereconstrueerde) gracht. Men heeft daartoe op het Tempelplein een aftakking gemaakt vanuit de Molenbeek. Door middel van een grote buis die onder de Walstraat door naar de Begijnenhofwal is geboord, stroomt het water nu weer in de gracht aan de voet van deze wal en de Dominicanenwal. Bij het vroegere Fort Picard aan de Paardestraat komt dit water vervolgens terug in de Molenbeek.

5. De Begijnenhofwal komt uit op een kruising met de Limbrichterstraat (links) en de Brandstraat (rechts).

Tegen de gevel (links) een informatiebord over de Limbrichterpoort die hier vroeger stond.

Limbrichterpoort

De Limbrichterpoort stond waarschijnlijk al op deze plaats vóór de grote stadsuitbreiding in de 13^e eeuw. Van hieruit liep de weg (Steenweg) naar de Maas en verder naar Vlaanderen.

De Limbrichterstraat (links) vormde van oudsher de westelijke toegangsweg, deel uitmakend van de handelsroute van Vlaanderen naar het Rijnland en vice versa. Evenals de oostelijke toegangsweg, de Putstraat, werd de Limbrichterstraat bewoond door welgestelde neringdoenden. Ook vandaag de dag vormt de straat nog één van de belangrijke winkelstraten van de stad. Het is trouwens de moeite waard in de binnenstad ook eens naar de gevels (en de gevelstenen) boven de winkelpuien te kijken.

Zefke Mols

Bij de opgang naar de Dominicanenwal staat een beeldje van Zefke Mols, in 1973 gemaakt door Gène Eggen. Zefke was een karakteristiek stadstype uit Sittard die na jaren onschuldig in de gevangenis te hebben gezeten, een zwervend bestaan leidde maar zielsblij kon worden gemaakt met een blinkende medaille! De Sittardse troubadour Jo Erens heeft aan hem een liedje gewijd waarvan het refrein luidt:

*“Auwte Zefke Mols, auwt, gries en verschlete,
Ein van oos sjtadsprofete,
Mit zien medaajes op de boek,
Grieze baard en piepke in de móndj,
Löp hae de gansen daag in Zitterd rón dj.”*

Anton Peter Jozeph Mols zoals hij officieel heette, werd geboren te Sittard op 11 juli 1874. Hij is overleden in Sittard op 15 september 1955.

Zefke Mols was van beroep sigarenmaker en hij trok in 1907 met collega's naar Duitsland. Toen in 1908 tijdens festiviteiten in Karlsruhe een man vermoord werd, werd Zefke Mols onschuldig opgepakt en veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. Zeven jaar later meldde de ware dader zich en Zefke Mols werd vrij gelaten. Na vijf jaar te hebben rondgezworven ging hij weer aan het werk als sigarenmaker.

In 1924 kwam hij terug naar Sittard en vond daar onderdak. Dit duurde echter niet lang want in 1925 werd Zefke opnieuw opgepakt, nu wegens landloperij. Hij werd afgevoerd naar Veenhuizen in de

gemeente Norg in Drente. Drie jaar duurde de hechtenis en toen stuurde men hem terug naar Sittard waar hij toestemming kreeg om in een schuur op de hoek van de Paradijsstraat en Helstraat te gaan wonen. Bij warme zomernachten sliep hij onder de kastanjabomen op de Sjiefbaan. Het Sittardse inloophuis voor dak- en thuislozen “Biej Zefke” is vernoemd naar “ooze” Zefke Mols.

6. De kruising oversteken en de brede Walstraat inlopen.

Walstraat

De Walstraat volgt het tracé van het vroegere walgedeelte dat na een felle discussie in de gemeenteraad werd afgegraven ten behoeve van een toen hoognodig geachte winkelstraat. De straat werd uiteindelijk echter pas in de jaren tachtig van de vorige eeuw voltooid bij de bouw van het ABC-winkelcomplex.

Sjiefbaan en Wieër

Aan deze zijde van de stad was de wal lange tijd gedeeltelijk dubbel. Hier stonden de schietschijven van de stedelijke schutterij, vandaar de naam “Sjiefbaan” voor de achter het ABC-complex gelegen bevoorradingsstraat voor de winkels.

In 1806 werden vrijwel alle grachten gedempt, alleen het kleine stuk langs de Sjiefbaan, de “Wieër” geheten, bleef bestaan. Voor dit deel van de moerassige “Ruitersbeemden” had namelijk niemand belangstelling. Vandaar dat de situatie hier onveranderd bleef, ook al werd in het stadskernplan uit 1962 hier een negen verdiepingen hoog nieuw stadhuis gepland. Het nieuwe complex werd echter op een andere locatie gerealiseerd en hier werd overgegaan tot egalisatie om een parkeerplaats te kunnen maken voor de naburige winkels. Bij de bouw van het ABC-complex in 1988 verving men de parkeerplaats vervolgens door een parkeergarage.

Carnavalsmonument

Aan het eind van de Walstraat staat het monument “*Bronzen Maskes*” van Désirée Tonnaer uit 1993. Het gedenkt het 111-jarig jubileum van carnavalsvereniging de “Marotte”. De twee figuren verwijzen naar een oude Germaanse rite waarbij in lompen gehulde en achter maskers verborgen figuren de overgang van de winter naar de lente aankondigden. De glanzend gepolijste maskers leggen de link met carnaval. De figuren zijn geïnspireerd op veenlijken terwijl de maskers blinken in de zon. Met deze tegenstelling heeft de kunstenaar het vergankelijke van carnaval uit willen beelden.

Gevelsteen “Das Paradeis”

Links is boven een winkelpui een gevelsteen ingemetseld, “*Das Paradeis*”, ontworpen door Plien Nooij. De voorstelling is duidelijk, bij de splitsing naar Paradijs(straat) en Hel(straat): Adam en Eva in het Paradijs. De Helstraat wordt begrensd door het Paradijs aan deze en het Vagevuur (gevelsteen “*Der Vorhöll*”) aan de andere kant.

Deze gevelsteen is er één uit de serie die in 1993 bij gelegenheid van de viering van 750 jaar stedelijke rechten werd aangebracht in de binnenstad, en wel op plaatsen waarvan exact bekend was dat daar de betreffende huisnaam vóór de Franse Tijd werd gebruikt. Huisnummers dateren pas uit de Franse Tijd, voordien gaf men een huis vaak een naam.

7. Via een trap / helling de route vervolgen naar de hoger gelegen Paradijsstraat.

Paradijsstraat

De hogere ligging van de Paradijsstraat komt doordat de straat is aangelegd op een gedeelte van de vroegere wal. Door alle rigoureuze ingrepen in de loop der jaren is de oorspronkelijke structuur niet meer te herkennen. Meer naar rechts liep namelijk ook een wal, met daarachter nog tot in de jaren zestig van de vorige eeuw het laatste restje gracht, de "Wieër". Dit alles werd geslecht en gedempt voor een forse uitbreiding van het winkelaanbod in de stad.

8. Aan het eind van de Paradijsstraat, met rechts het Tempelplein, rechtdoor lopen.

Varkensmarkt

Als compensatie voor het sluiten van het dominicanenklooster en het eraan verbonden college, gaven de Fransen in 1801 toestemming voor twee jaarmarkten: de Sint Joep-markt die nog altijd op 19 maart wordt gehouden en de Sintermeismarkt op 2 oktober, het feest van Sint Remigius. De Sintermeismarkt was een veemarkt die in 1901 overging in een weekmarkt. Maar toen het aantal marktlieden en kopers fors groeide, werd de veemarkt verplaatst naar deze locatie die sindsdien "Varkensmarkt" ging heten. Het was een plantsoen met forse lindebomen en een hoge fontein, ongetwijfeld aantrekkelijker dan het huidige parkeerterrein, annex fietsenstalling.

Ondergrondse Molenbeek

Ter plaatse van het eerste straatje links stroomt ondergronds de Molenbeek, een (gedeeltelijk) gegraven aftakking van de Geleenbeek. Zoals de naam al aangeeft, was het water van deze beek bestemd om de molens in de stad aan te drijven. Waterkracht was namelijk de meest voor de hand liggende krachtbron en derhalve gebruikte men deze mogelijkheid om het zware werk over te laten nemen.

De beek loopt tegenwoordig vanaf hier volledig overkluisd tot in de Paardestraat. Vroeger, vóór ca. 1970, liep de beek gewoon zichtbaar door tot aan de Molenbeekstraat om vanaf daar ondergronds verder te stromen.

Wanneer men de eerste zijstraat naar links inkijkt naar de toren van de hervormde kerk, dan is het bijna niet voor te stellen dat in de jaren zestig hier nog de open Molenbeek liep en dat het uitzicht op de hervormde kerk vanaf dit punt "Klein-Venetië" werd genoemd. Dit gedeelte van de binnenstad heeft wel heel erg geleden onder de rigoureuze afbraak vanaf de zestiger jaren van de vorige eeuw. De realiteit was weliswaar minder fraai dan de benaming "Klein-Venetië" suggereert maar wat er sinds 1974 voor in de plaats gekomen is, verdient zeker geen schoonheidsprijs.

Zoals eerder vermeld, werd de Molenbeek hier in 2012 ondergronds afgetakt om via een onder de Paradijsstraat en Walstraat geboorde buis weer water in de gereconstrueerde gracht aan de voet van de Begijnenhofwal en de Dominicanenwal terug te brengen.

“Achterom” / Winkelcentrum “Den Tempel”

Dit stadsdeel van Sittard, in de volksmond “Achterom” geheten, verkeerde in de zestiger jaren van de vorige eeuw in een deplorabele toestand en moest daarom plaats maken voor een heel nieuw winkelgebied. Daarbij is duidelijk niet overwogen het goede te behouden. De tijdgeest van de jaren zeventig is duidelijk af te lezen aan de gekozen invulling van dit stadsdeel, zonder aanpassing aan de bestaande structuur, schaal en stijl van het beschermd stadsgezicht dat de Sittardse binnenstad sinds 1972 is.

9. Ook bij het tweede straatje links rechtdoor lopen.

Tegen de gevel (links) informatie over “Achterom” en “Den Tempel”

Stadsboerderij “Den Tempel” en gelijknamig winkelcentrum

De voormalige stadsboerderij “Den Tempel” is de naamgeefster van het winkelcentrum. De boerderij dateert uit 1652 en is in Maaslandse stijl opgetrokken. Ook al is maar een restant van de boerderij bewaard gebleven, nog te zien is dat het een imposant complex geweest moet zijn. De boerderij lag vlak bij de omwalling, bij de plaats waar de Molenbeek via een waterpoort, het “Sjteine Murke”, de stad inkwam.

Naast het bewaard gebleven woonhuis en de inrijpoort, omvatte het hoevecomplex stallen, schuren en een watermolen op de Molenbeek, in gebruik als volmolen. Iets verder de stad in lag namelijk de hertogelijke banmolen waar de inwoners van de hele regio verplicht waren hun graan te laten malen. Het gerestaureerde pand diende in de loop der jaren o.a. als brouwerij, ook enkele jaren als stedelijk museum en nu als horecabedrijf.

10. Na het Tempelplein de Rosmolenstraat oversteken naar de Agnetenwal.

Rosmolenstraat

De Rosmolenstraat is pas in 1926 aangelegd om de binnenstad ook in zuidelijke richting te ontsluiten omdat daar villabouw tot ontwikkeling kwam. Aan deze zijde van de stad was tot die tijd nooit een toegang geweest. Voordien kon men alleen via de Limbrichterpoort, de Putpoort of de Broekpoort (in de Paardestraat) in de stad komen.

Het woord “rosmolen” verwijst naar de door paarden aangedreven molen die van oudsher in het Oude Rosmolenstraatje (Neilesgetske) naast het Kritzraedthuis lag.

11. De Agnetenwal volgen tot aan de Putstraat.

Agnetenwal

Rechts lag ooit de gracht, nu een grasveld waar vroeger de gasfabriek met grote gashouder stond. Links het boven de muur uitstekend appartementencomplex “Dobbelsteynporte”, een te hoge, hier niet passende nieuwbouw uit 2002. Vervolgens ligt links het klooster Agnetenberg uit de 17^e eeuw dat ook zijn naam gaf aan dit stuk wal. Thans is het een klooster van de Liefdezusters van het Kostbaar Bloed. Aan de rechter kant van de wal is de grote tuin van de zusters met hun eigen kerkhof, vanuit het klooster bereikbaar via een poortachtige onderdoorgang door de wal.

Putstraat

Op de plaats waar de Putstraat de wal kruist, stond tot in de 19e eeuw de Putpoort, één van de drie grote stadspoorten. Hierdoor ging de handelsroute naar het Rijnland de stad uit. De bebouwing links lag binnen de omwalling en is daarom van oudere datum dan de bebouwing rechts. Deze is namelijk in de schootsvelden gerealiseerd en dat werd pas mogelijk nadat de stad haar vestingfunctie verloren had in het rampjaar 1677.

12. De Putstraat oversteken en het walgedeelte Fort Sanderbout volgen.

Het informatiebord (even verder tegen de muur links) memoreert de vroegere Joodse begraafplaats.

Fort Sanderbout(wal)

Alvorens de trap op te gaan, rechts tegen de muur de gevelsteen “De Putpoort” uit 2002. Wie goed kijkt, ziet dat de trap is opgebouwd uit hergebruikte hardstenen deur- en raamomlijstingen: de gaten waarin de scharnieren zaten zijn nog te zien. Onder de trap door loopt een gang die de verbinding vormt tussen de stad en Fort Sanderbout. Boven gekomen ligt rechts Fort Sanderbout, het enige bolwerk dat nog over is van de vroegere vesting. Het fort heeft alle sloopplannen overleefd omdat er bovenop een Joodse begraafplaats lag waar nu niets meer van te zien is. De luchtkokers dienden voor de afvoer van de kruitdampen uit de onderliggende kazemat.

Joodse begraafplaats

De grond boven Fort Sanderbout werd na de verwoestingen van 1677, toen Sittard als vestingstad werd opgegeven en “open stad” werd, kort na 1700 als begraafplaats voor de groeiende joodse gemeenschap aangewezen. Dit bleef zo tot 1840, toen zij een gedeelte van de nieuwe algemene begraafplaats nabij de Dominicanenwal kregen toegewezen. De begraafplaats op Fort Sanderbout werd in 1955 met toestemming van het Rabbinaat om nooit opgeklaarde redenen en tegen alle joodse regels in geruimd.

13. De trap rechts naar beneden nemen naar Fort Sanderbout.

Het informatiebord bij de huidige ingang van het fort geeft de benodigde toelichting.

Fort Sanderbout

Het zogenaamde Fort Sanderbout was een speerpuntvormig stenen bastion vóór de stadswal, bestaande uit één of twee kanonkelders van waaruit eventuele bestormers van de wallen onder

schot genomen konden worden. De twee openingen zijn de schietgaten van de kanonkelder van waaruit de noordelijke flank van de wal werd bestreken. In de kanonkelder bevinden zich enkele oude kanonnen en stenen mortierkogels.

Uit archeologisch onderzoek tijdens de restauraties van Fort Sanderbout in 1937 en 1985 wordt vermoed dat dit bolwerk oorspronkelijk (eerste helft van de 16^e eeuw) is gebouwd als een rondeel met een kazemat. De kanonnen in deze kazemat konden flankvuur geven langs de wal richting het noorden. Waarschijnlijk rond 1565 werd het rondeel omgebouwd tot een Italiaans bastion. In die jaren was Maximiliaan Pasqualini bouwmeester van de hertog van Gulik, waartoe Sittard toen behoorde. Het is uit de archieven bekend dat hij bemoeienis had met de vestingwerken van Sittard. Ook bouwde hij in die tijd het grote Renaissance-stadhuis, dat midden op de markt stond. Samen met zijn uit Italië afkomstige vader Alessandro Pasqualini moderniseerde hij in opdracht van de hertog ook de stad en de citadel van Gulik volgens het Italiaanse systeem.

Het interieur bestaat uit de (oorspronkelijk 50 meter) lange gang die vanuit de stad (pand Putstraat 52) naar de kazemat voerde. Er zijn nog twee oorspronkelijke luchtkokers voor de kruitdampen aanwezig, die door de vijf meter dikke laag grond tot boven op het aarden werk reiken.

Vanuit de lange gang is via een korte gang de noordelijke kazemat bereikbaar, die ongeveer 3,5 bij 3,5 meter meet en twee schietgaten heeft. Er zijn twee kruitkamers, waarvan er één in 1937 is omgebouwd tot nieuwe ingang. Omdat de lange gang, komend vanuit de stad, al lang geleden ter hoogte van de waldoorgang is dichtgemetseld, is bij de restauratie van 1937 namelijk een nieuwe ingang gemaakt via een kruitkamer van de kazemat. De huidige ingang is dus niet origineel want dan zou de vijand wel heel gemakkelijk binnen kunnen dringen!

Fort Sanderbout is momenteel een van de zeer zeldzame, nog zichtbare voorbeelden van een Italiaans bastion in de Nederlanden.

VESTINGWERKEN

Vroegmiddeleeuwse verdedigingswerken bestonden veelal uit een gracht en een wal. De laatste werd opgeworpen van aarde, afkomstig uit de uitgegraven gracht. Op de wal was meestal een palissade van puntige palen of een doornenhaag. Houten torens dienden om flank(eer)vuur (beschieting van opzij) te geven als de vijand tot aan de wal was opgerukt. In de latere middeleeuwen werden de palissaden en soms ook de wallen vervangen door hoge stenen muren en werden de torens in steen opgemetseld. Achter de muur (met kantelen en schietgaten) bevond zich een weergang, waarvandaan de verdedigers zich konden verweren. Het hoogteverschil was van enorm voordeel voor de verdediger. Pijlen, lansen, stenen, kregen meer kracht door de zwaartekracht, iets dat de aanvaller niet tot zijn beschikking had. Na de uitvinding van het buskruit konden de kanonnen in de 15^e eeuw het ontbreken van zwaartekracht echter compenseren. Nu waren de hoge, stenen muren en torens een nadeel: ze waren kwetsbaar en konden instorten. Daarom werden de torens vaak verlaagd tot op muurniveau (zodat op de ontstane platforms ook kanonnen konden geplaatst worden) en werden aarden wallen opgeworpen aan de binnen- en/of buitenkant van de muur (waardoor de kogels gesmoord werden). Op het einde van de 15^e eeuw werden er moderne, grotere, torens gebouwd, waarop ook kanonnen geplaatst konden worden in bomvrije kelders of kazematten. Deze torens worden rondelen genoemd. Echter: ronde of vierkante torens, resp. rondelen, hadden het nadeel, dat ze vanaf de stadsmuur gezien altijd een 'dode hoek' hebben, waarbinnen de vijand

redelijk ongestoord zijn gang kon gaan. Daarom ontwierpen Italiaanse ingenieurs rond 1500 een gemetselde, puntvormige / vijfhoekige uitbouw van de wal/muur: het bastion. Hiermee werd het probleem van de dode hoek opgelost. Ook óp het bastion konden kanonnen geplaatst worden, evenals in kazematten. Aan de zijkant van het bastion, vlak bij de wal/muur, werden de kazematten geplaatst in teruggetrokken flanken. Hierdoor konden ze flankeervuur geven, terwijl de schietgaten beschermd waren tegen vijandelijk vuur door het voorliggende deel van het bastion (het "oreillon"). Ook in de Nederlanden werden dergelijke Italiaanse bastions gebouwd, aanvankelijk door Italiaanse architecten.

Toen tijdens de Tachtigjarige oorlog (1568-1648) de noordelijke Nederlanden zich moesten verdedigen tegen de dreigende Spaanse overheersing, werden vele steden versterkt, ook met bastions, maar dan volgens het zogenaamde Oudnederlands stelsel. De Vlaamse wiskundige en vestingbouwkundige Simon Stevin legde de grondslag voor deze Nederlandse variant. Bij dit systeem bestonden de wallen en bastions altijd uit aarde. Zij waren eenvoudiger, en daardoor sneller en goedkoper te bouwen dan de Italiaanse voorgangers, maar net zo effectief (bijvoorbeeld in Brielle, Bourtange).

In de tweede helft van de 17de eeuw ontstond een nieuwe variant, het Nieuwnederlands stelsel, waarbij onder andere de bastions weer veelal gemetseld werden en uitgevoerd met teruggetrokken flanken. Vooral in de strijd tegen de Franse koning Lodewijk XIV werd deze nieuwe variant toegepast (Coevorden, Naarden). Dit waren vaak scheppingen van de beroemde Nederlandse krijgsheer en vestingbouwkundige Menno van Coehoorn (1641-1704), die vanwege zijn verdiensten in de adelstand werd verheven met de titel van Baron.

(Dit is een geactualiseerde tekst van de bijdrage van Frank Keysers aan het boekje "Sittard-Geleen, Verdediging door de eeuwen heen", uitgegeven bij gelegenheid van Open Monumentendag 2004)

14. Het voetpad onder langs de wal nemen tot de volgende trap en (boven) de wal naar rechts vervolgen tot de Paardestraat.

Fort Sanderbout(wal)

Vanaf het pad onder de wal is te zien dat deze behoorlijk hoog is. Boven gekomen is in de tuinen rechts beneden herkenbaar dat er ooit twee grachten om de stad lagen met daartussen een lage wal waarop men eventueel (vanuit de stad uiteraard) kanonnen kon zetten. Te zien is dat het terrein eerst omlaag loopt, dan weer even omhoog en dan weer omlaag. Verder ligt er rechts beneden bij Fort Sanderbout een wijngaard. De volkstuinten hier zouden de oudste van Nederland zijn. Door de tuinen heen lopen eeuwenoude paden, omzoomd met deels zeer oude hagen.

De knik in het verloop van de wal doet de plek van een verdedigingstoren vermoeden, zeker in combinatie met het feit dat hier het Pullestraatje op de wal uitkomt.

Pullestraatje

De Pullestraat (even verder, links) is een van de straatjes die van de hoofdstraten naar de omwalling liepen en mede bedoeld waren om in dreigende tijden zo snel mogelijk op de wal te kunnen komen.

Het straatje heeft nog iets van z'n karakteristieke woonsfeer behouden. Het terrein aan de rechterkant van het straatje is – op de zogenaamde “Moutschuur” na – vrijwel geheel afgebroken, wachtend op de realisatie van het inbreidingsplan “Engelenhof”. De linker straatwand is nog intact met een paar grote vroegere boerderijpoorten.

“Toon Hermans Huis”

Aan het eind van dit stuk van de wal ligt rechts het allereerste “Toon Hermans Huis, inloophuis voor mensen met kanker en hun naasten”. Dit huis is genoemd naar de in Sittard geboren en begraven cabaretier Toon Hermans (1916-2000). Toon opende het huis en gaf er zijn naam aan, ter nagedachtenis van zijn vrouw Rietje die ook aan kanker stierf.

15. De Paardestraat schuin naar rechts oversteken naar de Dominicanenwal.

Tegen de gevel (rechts) een informatiebord over de Broekpoort en Fort Picard.

Broek- of Leeuwenbergpoort

Hier stond de Broekpoort, afgebroken in de 19^e eeuw, met het “Fort Picard”, afgebroken in de 20^e eeuw. Hierin was de stadsgevangenis ondergebracht. De Paardestraat vormde de verbinding tussen de agrarische gebieden buiten de stad en de afzetmarkten in de stad. De verbreding, links in de Paardestraat, werd gebruikt voor de paardenmarkt.

“t Huys op 't fort”

Het statige neoclassicistische huis op de hoek van de Paardestraat en de Dominicanenwal heet “t Huys op 't Fort” omdat hier de in 1920 verwijderde restanten lagen van het zogenaamde “Fort Picard”.

Bij het begin van de wal stond een bronzen plastiek van Wim Rijvers, “De Poortwachters” geheten ter herinnering aan de verdwenen Broekpoort en het afgebroken fort. Om het de bronsdieven moeilijker te maken staat dit kunstwerk momenteel in de “Jardin des Roses” naast het “Toon Hermans Huis”.

Dominicanenwal

Van de middeleeuwse aarden omwalling rondom de historische binnenstad van Sittard is driekwart behouden gebleven, de Dominicanenwal vormt daar onderdeel van. Aan de voet van de wal is een grachtprofiel uitgegraven waarin stromend water is teruggebracht. Samen met de schootsvelden geeft dit een redelijk (gereconstrueerd) beeld van de vroegere vestingwerken rondom Sittard. Deze wal is genoemd naar de Dominicanen die hier sinds de tweede helft van de 17^e eeuw aan de binnenkant van de wal hun klooster hadden.

“Jardin d'Isabelle”

De “Jardin d' Isabelle” (links aan de voet van de wal) is genoemd naar Isabelle de Borman, de dochter uit een rijke doktersfamilie in de 19e eeuw. Het gezin De Borman woonde aan de Markt en dit was hun tuin. Isabella was verliefd op de dichter en bohémien Charles Beltjens die met haar wilde trouwen. Dokter de Borman gaf echter geen toestemming en Charles is naar Frankrijk vertrokken waar hij dichtte in zijn moedertaal, het Frans. Hij kreeg enige bekendheid en wordt daarom in de tuin

van de vroegere dokterswoning herdacht met fragmenten uit zijn gedicht over de Condor en met een kopie van zijn beeld van de hand van de beeldhouwer Gjus Roebroek.

De PATERSKERK en de stadsbrand

Links is het torentje te zien van de Paters- of Sint Michielskerk, behorend tot het vroegere dominicanenklooster. Koning Lodewijk XIV, vijand van de hertog van Gulik, had bevolen Sittard ten gronde te richten, de katholieke kerken en kloosters uitgezonderd. Hij laat zijn generaal De Mélac, die in het Gulikse bekend stond als "der Mordsbrenner" in september 1677 dit bevel uitvoeren. De soldaten hebben stro in de stad gebracht om het aansteken te vergemakkelijken. De stad wordt vier maal in brand gestoken en op een tachtigtal huizen na brandt de hele stad af. Hierdoor kwam er een definitief eind aan Sittard als vestingstad. Er wordt met betrekking tot de stadsbrand in 1677 het volgende verhaal verteld: Toen generaal De Mélac bij het Dominicanenklooster kwam, trof hij daar een pater met een kanarie die een Frans liedje kon fluiten. De generaal vroeg de pater of hij het vogeltje aan hem wilde verkopen. De dominicaan was slim en schonk de generaal het vogeltje. En de generaal, bereid tot wederdienst, gaf de pater de tip om ervoor te zorgen dat de kerk niet door overslaand vuur in brand kon raken, door voldoende nat stro en andere blusmiddelen voorhanden te hebben in de kerk. Hierdoor bleef de toen pas gebouwde Sint Michielskerk inderdaad gespaard voor het vuur. In de stad is nog altijd te merken dat deze toen grotendeels afbrandde: vaak zijn jaartallen die op de gevels staan, bijvoorbeeld in ankers, jaren van kort na 1678, bv. in de Putstraat.

Dominicanenklooster

Na de onderdoorgang door de wal (Kerkepad) ligt links de voormalige tuin van de dominicanen, de Cour Solanus. Aan het eind van hun tuin, tegen de wal aan, hadden de dominicanen een pesthuisje gebouwd voor besmettelijke zieken.

In 1626 kwamen de dominicanen naar Sittard. Ze kregen de beschikking over het Gasthuis, gelegen aan de Oude Markt, bij de vroegere stadspoort. Van de hertog van Gulik kregen zij toestemming voor de bouw van een nieuw klooster met kerk op de plek van het Gasthuis; deze nieuwbouw was gereed in 1668. De dominicanen hadden hier het "Collegium Albertinum", een Latijnse school, maar in 1797 werden zij door de Fransen verdreven en werd de school opgeheven. In 1851 volgden de jezuïeten de dominicanen op en zij zetten ook de school voort, nu onder de naam "Gymnase St. Louis". In 1900 namen Duitse jezuïeten het klooster over van hun Nederlandse confraters, in 1923 gevolgd door de franciscanen met het missiehuis Franciscus Solanus. In 1938 verliet ook deze orde Sittard.

In het boek *"Het Kloosterkwartier, venster op het verleden"* wordt een oud gezegde aangehaald dat de bewoningsgeschiedenis van dit kloostercomplex bondig samenvat:

"De dominicaan weet het, de jezuïet legt het uit en de franciscaan begrijpt het."

Daarna werden de gebouwen nog gebruikt als gezellenhuis voor mijnwerkers (1946-1959) en van 1962 tot 2002 als onderkomen voor verschillende onderwijsinstellingen, vanaf 1977 in combinatie met het aangrenzende ursulinenklooster. Als onderdeel van het zogenaamde "Kloosterkwartier" wordt het hele complex gerestaureerd en krijgt het een nieuwe bestemming.

Ursulinenklooster

Rond het jaar 1000 bevond zich hier de woning van de heer van Sittard, gelegen op een “motte”, vandaar de oude naam “Huis op de Berg”. Rentmeester Johannes Maes bouwde hier in 1642 een voor die tijd zeer royaal huis in Maaslandse stijl met hardstenen kruisvensters en sierlijsten van mergel. In 1843 kwamen de ursulinen en werd het bestaande huis verbouwd tot klooster dat in de loop van de tijd sterk werd uitgebreid. In 1977 vertrokken de ursulinen uit Sittard en werd hun klooster samen met dat van de dominicanen in gebruik genomen als onderwijsinstelling. Na geruime tijd leeg gestaan te hebben is het gehele kloostercomplex inmiddels gerestaureerd en heeft het nu een woon- en hotelbestemming.

Rechts, aan de buitenkant van de wal, ligt de vroegere kloostertuin van de ursulinen.

“Zitterd Revisited”

Toen duidelijk werd dat het uit zijn voegen groeiende ziekenhuis naar een andere locatie zou gaan verhuizen, heeft de gemeente de gelegenheid aangegrepen om op de vrijkomende plek nieuwbouw te ontwikkelen. Daarbij zou tevens de ruimte tussen de binnenstad en de ziekenhuislocatie ingevuld worden. Deze brede stedenbouwkundige aanpak is als “Zitterd Revisited” gepresenteerd maar door de economische recessie is tot nu toe nog maar een klein deel van de grootse plannen uitgevoerd. Vanaf de Dominicanenwal heeft men goed zicht op de inmiddels gerealiseerde gebouwen.

“Boom”

Aan het einde van de Dominicanenwal staat links een bronzen “Boom” die aan het eind van elk van de drie takken een mensenhoofd heeft. Deze boom is in 1999 gemaakt door Hans Lemmens op de plaats waar toen een “speakers corner” was gedacht bij de plek “waar de stad overgaat naar het buitengebied”. De boom verwijst naar die overgang terwijl de hoofden een “woordenstroom” uitbraken. De “speakers corner” is er trouwens nooit gekomen.

16. Aan eind van de Dominicanenwal rechtsaf en daarna (direct na de gracht) rechtsaf het pad door de schootsvelden nemen.

Bij Y-kruising links aanhouden en dit pad, het “Serviampad”, blijven volgen tot een voet- en fietspad met aan weerszijden boompjes, het “Lank Getske”.

Wederopbouwflat

Bij het begin van het pad stond tot begin 2013 aan de linkerkzijde de z.g. Wederopbouwflat of Deken Tijssenflat, de eerste “hoogbouw” die in 1951 in Sittard werd gebouwd: een portiekflat van vier bouwlagen, bestaande uit 24 gestapelde woningen. In het kader van “Zitterd Revisited” is het namelijk de bedoeling om de vroegere schootsvelden weer zo open mogelijk te maken. Om dat te realiseren is het flatgebouw afgebroken.

“Knaokeveldj”

Meteen daarachter, dus links van het pad, lag tot in de jaren zestig van de vorige eeuw het kerkhof dat op voorschrift van Napoleon in 1839 uit de binnenstad werd verbannen. Het terrein heeft in de volksmond nog steeds de naam “Knaokeveldj”, ook nadat het moest wijken voor de uitbouw van het scholencomplex van Serviam. Toen het kerkhof te klein werd, nam de gemeente in 1922 een

algemene begraafplaats in gebruik aan de Vrangendael. Dit oude kerkhof werd uiteindelijk in 1962 geruimd.

Serviam Lyceum

Het Serviam Lyceum was een grote middelbare school, oorspronkelijk alleen voor meisjes, maar vanaf 1971 ook voor jongens. De school was een voorzetting van de onderwijsvormen waarmee de ursulinen aan de Oude Markt begonnen waren. De bouw van de school begon in 1957 op de plek waar de zusters hun tuin en boomgaard hadden in de schootsvelden. In het kader van het weer vrij van bebouwing maken van de vroegere schootsvelden werd het schoolgebouw in 2006 echter alweer gesloopt. Het Serviam Lyceum was in 1998 al met het College Sittard gefuseerd tot de Trevianum Scholengroep die gevestigd is in een aan de rand van de stad gelegen gebouwencomplex.

Schootsvelden

Het terrein rondom een vestingstad moest vrij van bebouwing blijven, zowel om te voorkomen dat aanvallers ongemerkt tot vlak bij de stad konden komen als om de verdedigers een vrije schietruimte ("schootsveld") te bieden.

Tijdens langere vreedzame perioden verzezen er wel bouwsels in de schootsvelden en werd de grond in gebruik genomen o.a. als moestuin, maar bij een dreiging werd alles zo snel mogelijk verwijderd. Daarom werden de tijdelijke opstallen nooit in steen maar in hout opgetrokken. Dat is ook de reden dat langs de drie uitvalswegen van de stad pas gebouwd mocht worden toen de vestingfunctie van Sittard verloren was gegaan door de grondige verwoestingen in het beruchte rampjaar 1677.

17. Bij het pad met aan weerszijden boompjes, het "Lank Getske", rechtsaf slaan tot aan een kapelletje

Zicht vanuit de schootsvelden op de oude stad

Eén van de uitgangspunten van "Zitterd Revisited" is om de schootsvelden open leggen zodat het zicht op de oude stad weer mogelijk wordt. Daartoe is een aantal gebouwen afgebroken zodat de appartementen die aan de rand van de schootsvelden gepland zijn, van dat uitzicht kunnen gaan profiteren. Maar ook de wandelaar en de fietser die hier vertoeven, kunnen genieten van het nu ontstane vrije blikveld.

Parkeergarage en archeologische vondsten

Onder de schootsvelden is een grote parkeergarage, de "Oda-parking", aangelegd. Bij de daarvoor nodige graafwerkzaamheden is het bodemarchief in een gebied van ca. 4,3 ha verstoord. Het archeologisch onderzoek dat hierbij werd uitgevoerd door professionele krachten en vrijwilligers van de Werkgroep Archeologie Sittard, leidde tot het ontdekken van oude beeklopen, vondsten uit de Steentijd, de Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse Tijd. Maar er werden ook structuren aangetroffen van de dubbele gracht maar ook van een puntvormige gracht die de vroegere aanwezigheid van een bastion of ravelijn suggereert.

18. Bij het kapelletje rechtsaf het pad langs de tuinmuur volgen tot de poort naar de tuin.

Kerkhofkapel

In het rampjaar 1677 werden Sittard en haar verdedigingswerken zodanig verwoest dat de stad daarna geen functie meer had als vesting. De schootsvelden werden verpacht en in gebruik genomen, deels ook als tuin van de binnen de omwalling gelegen kloosters. De jezuïeten betrokken in 1851 het voormalige dominicanenklooster en zij gebruikten de schootsvelden als boomgaard en moestuin maar zij legden er ook een kerkhof aan. Daarvan getuigt nog het kleine kapelletje, vlak bij de ommuring van de ursulinentuin.

19. Door de poort met het opschrift "MCMXCIII" (= 1993) de voormalige kloostertuin inlopen.

Ursulinentuin

Ook de ursulinen die van 1843 tot 1977 actief waren in Sittard, hebben een (ommuurde) tuin aangelegd in de vroegere schootsvelden. De tuin werd vanuit het klooster bereikbaar gemaakt via een onderdoorgang door de wal. Ook was er in ommuring een poort met het opschrift RSSU, hetgeen "*Repos des Soeurs Séculières Ursulines*" (= rustplaats van de seculiere zusters ursulinen) of "*Requies Sororum Sanctae Ursulae*" (= rustplaats van de zusters van de H. Ursula) betekent. Tegenwoordig is de tuin die vroeger alleen vanuit het klooster bereikt kon worden, aan beide zijden voorzien van een uitnodigende poort. Het jaartal 1993 slaat op de viering van 750 jaar stadsrechten. In dat jaar werd deze tuin namelijk voor het publiek open gesteld.

Achterin de tuin is het kerkhof van de zusters geheel gerestaureerd, waarbij alle grafkruisjes weer netjes recht zijn gezet en voorzien van naamplaatjes. Verder vindt men er ook een ossuarium met het opschrift: "*ICI REPOSENT LES RESTES DES RELIGIEUSES URSULINES DÉCÉDÉES AU SAINT CALVAIRE DE SITTARD DEPUIS 1847 R.I.P.*" (= hier rusten de overblijfselen van de zusters ursulinen, overleden in het klooster Saint Calvaire in Sittard vanaf 1847, mogen zij rusten in vrede). Als het kerkhof vol was werden de oude graven geruimd en de beenderen verzameld in dit ossuarium.

Joods monument

In het midden van de tuin is een laantje dat overwelfd is met leipen. Aan het eind van het laantje staat een klein monument dat herinnert aan de joodse slachtoffers van de Naziterreur in de Tweede Wereldoorlog. Sittard heeft van oudsher relatief veel joodse inwoners gekend. Aan het begin van de oorlog waren er ruim 230 in Sittard geregistreerd, inclusief zo'n 90 Duitse vluchtelingen. Daarvan overleefden er slechts enkelen en ter herinnering aan de 160 omgekomen joodse burgers uit de regio is dit monument opgericht.

20. Door de poort aan de andere zijde de kloostertuin verlaten en daarna langs de fietsenstalling naar de Paardestraat lopen.

Het informatiebordje tegen de gevel (rechts) verduidelijkt de ligging van Fort Picard.

Fort Picard

Hier kwam de Paardestraat via de Broekpoort de stad in terwijl de Molenbeek op dezelfde plek de stad verliet. Ter bescherming van deze kwetsbare locatie, werd bij de poort een versterking aangelegd, Fort Picard. Toen Sittard haar vestingfunctie had verloren, werden de poorten gezien als verkeersobstakels en een voor een afgebroken. De resten van de fortificatie werden in 1920 gesloopt maar bij de herbestrating van de Paardestraat in 2012 bleek dat in de kelders van woningen die hier hebben gestaan, belangrijke stukken waren verwerkt. Ook deze vondsten zullen zeker bijdragen aan de herschrijving van de geschiedenis van Sittard.

De Molenbeek die achter de huizen langs de Paardestraat loopt, is hier nog overkluisd.

21. De Paardestraat oversteken naar de “Jardin des Roses” naast het Toon Hermans Huis.

“Jardin des Roses”

De “Jardin des Roses” naast en achter het Toon Hermanshuis is aangelegd in 2001. In de tuin staat het beeldje “De Poortwachters”, in 1995 gemaakt door Wim Rijvers en oorspronkelijk geplaatst aan de andere zijde van de Paardestraat, bij de opgang naar de Dominicanenwal. Maar vanwege de vele bronsdiefstallen is het verplaatst naar de “Jardin des Roses”. Gewapend met lans en schild bewaken hier de poortwachters de stadspoort. Sittard had drie stadspoorten met elk een eigen poortwachter die een woning boven de betreffende poort had. De poortwachter opende en sloot de stadspoorten en liet 's morgens de valbrug neer en haalde deze 's avonds (en bij dreigende onraad) weer op.

22. Uit de tuin komende rechtsaf de Paardestraat nemen tot een pad tussen de huisnummers 45 en 47.

Paardestraat

De Paardestraat leidde via de Broekpoort naar de gemeenschappelijke weidegrond in het broekland waar de Molenbeek weer in de Geleenbeek stroomde, het Stadbroek. In tegenstelling tot de beide toegangen langs de oost-westroute was deze stadspoort slechts van lokale betekenis maar gezien de regionaal verzorgende functie van Sittard erg belangrijk voor de handel in agrarische producten.

Stadsboerderij

Aan de overkant van de Paardestraat ligt een complex dat tot voor kort de laatst overgebleven stadsboerderij was. Als centrum van een zuiver agrarisch gebied kende Sittard vroeger veel boerderijen in de stad maar die zijn in de loop van de tijd verdwenen. Nog vaag zijn op de muur sporen te zien van een waterrad omdat in de 19^e eeuw ook hier enige tijd een watermolen was.

Rosa Toren

Naast de vroegere stadsboerderij is inmiddels de “Rosa Toren” verrezen, ook een onderdeel van “Zitterd Revisited”. Oorspronkelijk was hier een hoogwaardige slanke toren gedacht maar door de veranderde marktomstandigheden en de daarmee gepaard gaande bezuinigingen wijkt het resultaat sterk af van het uitgangspunt, met name wat de slankheid en de materiaalkeuze betreft.

De naam van het gebouw verwijst naar de H. Rosa van Lima, al vanaf 1669 de patrones van Sittard, vereerd met een kapelletje op de Kollenberg en een jaarlijkse Rosaprocesie op de laatste zondag van augustus.

23. Het paadje tussen de hagen van de tuinen rechtdoor blijven volgen.

Volkstuinen

De Sittardse schootsvelden hadden sinds de stad in 1677 door de Franse legers deels in de as werd gelegd en ook de vestingwerken grotendeels waren verwoest, geen militaire functie meer. De schootsvelden werden vervolgens voor diverse functies in gebruik genomen. Het gebied aan de voet van Fort Sanderbout is echter onafgebroken als “stadstuinen” in gebruik, zeker al sinds het laatste kwart van de 17^e eeuw. Deze zijn daarmee een uniek cultureel erfgoed in Nederland en mogelijk zelfs in Europa. In de afgelopen driehonderd jaar zijn daardoor bijzondere groenstructuren ontstaan, waardoorheen inmiddels eeuwenoude paden lopen welke omzoomd zijn door deels al zeer oude hagen.

Het grootste gedeelte wordt nog altijd intensief als volkstuin benut en een stuk zelfs als wijngaard. Er bestaan echter plannen om ook aan de voet van deze wal een gracht terug te brengen en zelfs om een deel van de tuinen plaats te laten maken voor grote waterbassins voor de opvang van het te scheiden regenwater en tevens als buffer voor bluswater. Deze plannen miskennen echter de historisch gegroeide aanwezigheid van de stadstuinen.

24. Aan het eind van het paadje langs de haag doorlopen tot op een parkeerterrein.

Over dit terrein via een steegje (rechts) naar de Putstraat lopen en daar rechtsaf slaan.

Putstraat

In dit gedeelte van de binnenstad komt de ontstaansgeschiedenis van Sittard weer eens aan de orde: aan de weg van Vlaanderen naar het Rijnland, bij de oversteek van de Geleenbeek. Deze route liep aanvankelijk via de Limbrichterstraat, het Kloosterplein, de Oude Markt en de huidige Putstraat waarbij deze straat buiten de toenmalige stadskern lag. Na de vrij grote stadsuitbreiding in de 13^e eeuw kwam de route te lopen over de Limbrichterstraat, de (nieuwe) Markt en de nu binnen de stadswal gelegen Putstraat. Langs deze hoofdroute vestigden zich de neringdoenden en dat zij geen slechte zaken deden, bleek na de grote stadsbrand van 1677: de Putstraat was de eerste straat die na deze ramp in volle glorie werd herbouwd.

“Villa Maria”

In de gesloten rij huizen van de Putstraat valt op dat het pand met de naam “Villa Maria” een vrijstaande woning is. Het pand werd gebouwd op de plaats waar vroeger de buitengracht heeft gelegen die later gedempt werd.

25. Bij de eerstvolgende kruising met de Agnetenwal (links) en Fort Sanderbout (rechts) de Putstraat blijven volgen.

Het informatiebordje tegen de gevel (rechts) geeft de situering van de Putpoort met voorpoort aan.

Putpoort

Hier stond tot in de 19e eeuw de Putpoort, één van de drie grote stadspoorten. Door deze poort liep de handelsroute naar en uit het Rijnland. De doorgang bestond uit een grote poort voor het zware verkeer en daarnaast een kleinere. Dan volgde zijdelings een houten brug over de gracht want vóór de poort was een halvemaanvormige versterking gebouwd zodat een aanvaller niet in rechte lijn en volle vaart de stad in kon rijden.

Dat dit letterlijk levensgevaarlijk kon zijn, blijkt uit het volgende in de overlijdensregisters van de Grote Kerk opgetekende voorval (vertaald uit het Latijn):

“Op 21 december 1659, toe hij terug wilde gaan naar Hasselt, heeft de geëerde heer Henricus van Hilst, toen hij te paard door het kleine Putpoortje wilde, zijn hoofd gestoten en was hij zo zwaar gewond dat hij de 24^e overleed en hier in de kerk begraven is bij de tweede kolom in de rechter beuk.”

Henricus van Hilst was de zoon van de burgemeester van Hasselt en eigenaar van Watersley. Blijkbaar was de grote poort al dicht en dacht hij door te bukken nog wel te paard door het kleine poortje te kunnen.

26. Bij de kruising met de Plakstraat (links) en de Pullestraat (rechts), linksaf de Plakstraat inslaan.

Synagoge

Sittard kende in de 13^e eeuw al joodse inwoners die echter niet altijd als medeburgers werden behandeld! Eind 18^e eeuw woonden er zo'n 50 in de stad, een aantal dat eind 19^e eeuw was gegroeid tot bijna 200 mensen. Tot het midden van de 19^e eeuw bevond hun huissynagoge uit 1725 zich onopvallend in een in 1965 afgebroken huis in de Molenbeekstraat. In 1853 betrokken ze in de Plakstraat een nieuwe synagoge die in 1953 werd gesloopt. Vanwege het geringe aantal leden ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog was de joodse gemeente inmiddels in 1947 opgeheven. De afgebroken synagoge stond ter plaatse van nummer 19 en op de gedenksteen in de gevel ziet men de jaartallen 1853-1947 (5613-5707). Overigens moet de oudste Sittardse synagoge ongeveer hiertegenover gelegen hebben.

Openingen in walmuur

Na het afbreken van enkele panden aan de overzijde van de Plakstraat kwam een muur tevoorschijn met drie nissen, die half in de wal waren gebouwd. De muur was de tegen de wal gebouwde muur van een eerder afgebroken woonhuis. Er waren echter ook mergelbrokken te zien die een verder onderzoek rechtvaardigen.

Klooster Agnetenberg

Op de plek van de “Dobbelsteynpforte”, het poortgebouw van een refugiehuis (toevluchtsoord in woelige tijden) van de adellijke familie Dobbelsteyn van kasteel Doenrade, werd vanaf 1662 het klooster van de dominicanessen gebouwd. In 1699 werd begonnen met de fraaie kapel die duidelijk verwant is aan de Paterskerk van de dominicanen aan de Markt. De zusters noemden hun klooster Agnetenberg naar de H. Agnes de Montepulciano. De dominicanessen werden echter in de Franse Tijd verdreven uit het klooster. In een openbare veiling in 1803 werden klooster en kapel aangekocht door het Armbestuur van Sittard.

De deken wist zusters uit Maastricht naar Sittard te halen om de zorg op zich te nemen voor armen, wezen en zieken. Deze congregatie zou officieel gaan heten: “Liefdezusters van het Kostbaar Bloed”. Naast het verzorgen van zieke armen begonnen de zusters ook onderwijs te geven, aanvankelijk alleen aan arme kinderen. Ook de verpleging van ouden van dagen namen de zusters op zich.

Neilesgetske

Bijna aan het eind van de Plakstraat ligt links een afgesloten, doodlopende straatje. Dit straatje langs enkele steeds verder in verval rakende huisjes heet eigenlijk de Oude Rosmolenstraat. Deze liep vroeger door tot de wal en hier bevond zich een rosmolen, een door paarden aangedreven molen, nuttig als de toevoer naar de door water aangedreven molens stakte.

Voor een omwalde vestingstad is het bestaan van dergelijke doodlopende straatjes (“impasses”) niet ongewoon. Doorgangen door de wal werden uiteraard zo veel mogelijk beperkt. Bovendien dienden deze straatjes om in tijden van een dreigende aanval de verdedigers zo snel mogelijk op de wal te laten komen.

Kritzraedthuis

Het pand, links op het einde van de Plakstraat, heet het Kritzraedthuis. Met de bouw van het huis werd een aanvang gemaakt door de protestante rentmeester Gerhard Kroeten, mogelijk met de bedoeling hierin mede protestantse kerkdiensten te houden. Gerhard Kroeten stierf in 1619, nog voordat het huis voltooid was. Het werd afgebouwd door zijn weduwe die het in 1636 verkocht aan de paters jezuïeten uit Millen. Dezen vestigden er een missiestatie in. Zij waren felle bestrijders van het protestantisme!

Het huis is genoemd naar de jezuïet Jacob Kritzraedt, geboren in Gangelt in 1602, die er vanaf 1636 zo'n tien jaar woonde. Kritzraedt is de grondlegger van de geschiedschrijving van onze streek, vandaar dat het pand in 1936 zijn naam kreeg.

Dit imposante pand werd gebouwd in de regionale Maaslandse stijl, gekenmerkt door gevels in baksteen met hardstenen deur- en raamomlijstingen, dito kruiskozijnen en horizontale gevelbanden in mergel. De grote toegangspoort was in de Plakstraat maar bij de aanleg van de Rosmolenstraat in 1926 werd de straatwand van de Plakstraat / Nieuwstraat doorbroken en kreeg het pand een zijgevel aan de openbare weg. De huidige ingang en de ramen aan de kant van de Rosmolenstraat zijn echter pas bij de restauratie in 1960/64 aangebracht.

V&D-gebouw

Rechts ligt het, zeker aan deze zijde, weinig fraaie gebouw van V&D dat nog altijd verontwaardigde reacties oproept bij veel mensen in Sittard. Op deze plek stond het neogotische stadhuis, geflankeerd door onder meer een stadsboerderij. Het stadhuis was een ontwerp van Carl Weber, gebouwd in 1874, aangepast in 1912 en afgebroken in 1966. In wezen is de afbraak niet de grote vergissing die toen is begaan maar vooral het feit dat het nostalgische gebouw vervangen is door een niet in de maat en de schaal van de Sittardse binnenstad passende grote "*afschuwelijke bunker*" van V&D, een ontwerp van het bureau van de toch gerenommeerde architect Fritz Peutz.

27. Aan het einde van de Plakstraat linksaf de Rosmolenstraat inslaan.

Rosmolenstraat

De Rosmolenstraat is pas in 1926 aangelegd om de binnenstad ook in zuidelijke richting te ontsluiten. Aan deze moerassige zijde van de stad is nooit een toegang geweest. Tot die tijd kon men alleen via de Limbrichterpoort, de Putpoort of de Broekpoort (in de Paardestraat) in de stad komen. Zoals eerder vermeld verwijst de straatnaam naar de door paarden aangedreven molen die in het Oude Rosmolenstraatje (Neilesgetske) naast het Kritzraedthuis lag.

De zijgevel van het Kritzraedthuis aan de Rosmolenstraat dateert van de grote restauratie in het begin van de jaren zestig. De monumentale poort naar het achterplaatsje met put is afkomstig uit Vaals. Maar de achtergevel is wel weer "echt".

28. In de Rosmolenstraat een doorgang tussen de huizen aan de linkerkant inlopen.

Dobbelsteynporte

Via een doorgang tussen de huizen aan de linkerkant komt men bij de Dobbelsteynporte. Op het binnenplein rechts aanhouden en zo ver mogelijk doorlopen: daar is een muur met gemetselde spaarbogen te zien. Omdat bakstenen erg duur waren, spaarde men op deze manier zo veel als mogelijk stenen uit.

Hier lag vroeger het middeleeuwse refugiehuis van de adellijke familie Dobbelsteyn waarin deze zich in onzekere tijden kon terugtrekken binnen de wallen.

Tegen het in 2002 gerealiseerde appartementencomplex is ook veel verzet geweest, vooral omdat het zo dicht tegen de wal gebouwd zou worden en vanwege de weinig fraai geachte architectuur die boven de muur langs de Agnetenwal storend zichtbaar zou worden.

29. Terug naar de Rosmolenstraat en, zodra de bebouwing (rechts) ophoudt, schuin oversteken naar een plantsoen.

Beeld Jo Erens

Dit plantsoen is vernoemd naar Jo (of Jochem) Erens. Deze geldt bijna 60 jaar na zijn dood nog steeds als Limburg grootste troubadour, dit terwijl hij slechts 28 jaar oud werd. Onvergetelijk werden onder andere liederen als *“Zitterd (of Limburg) allein”*, *“Zefke Mols”* en *“Sjwerbelke”*. Hij stierf in 1955 aan een hersenbloeding terwijl hij aan het conservatorium klassieke muziek studeerde.

Het beeld van de troubadour is in 1981 gemaakt door Gène Eggen omdat het in 1980 25 jaar geleden was dat Jochem Erens overleed.

30. De Rosmolenstraat aan deze zijde vervolgen tot de kruising met de Engelenkampstraat.

Daar oversteken en de Engelenkampstraat naar rechts volgen.

Stadskantoor

Bij het kruispunt is het stadskantoor van Sittard te zien. Dit uit prefab beton opgetrokken gebouw is in 1974 in gebruik genomen en dateert qua architectuur duidelijk uit die tijd. Op deze locatie wilde V&D zich aanvankelijk vestigen maar omdat men vreesde dat dit ten koste zou gaan van de winkels in de stad, kwam het warenhuis op de plek van het daartoe afgebroken stadhuis aan de Markt.

De geschiedenis van de Sittardse stadhuizen begint echter al veel eerder. Aanvankelijk stond op de Markt namelijk een lakenhal (of “gewandhuis”), bestaande uit een open markthal op de begane grond en een gesloten verdieping en zolder voor bijeenkomsten en de opslag van goederen. In dit pand werden echter niet de vergaderingen van het stadsbestuur gehouden. Dat kwam bijeen in een pand op de hoek van de Markt en de Limbrichterstraat.

Vanaf 1570 kreeg Sittard het grootste stadhuis uit zijn historie, in renaissancestijl ontworpen door de Italiaanse ingenieur Maximiliaan Pasqualini die door de hertog van Gulik was aangetrokken om de vestingwerken te vernieuwen. In het rampjaar 1677 werd ook dit stadhuis verwoest maar het duurde tot 1775 voordat de restanten werden afgebroken. De contouren van dit stadhuis zijn in het plaveisel van de Markt aangegeven.

Het duurde daarna tot 1874 voordat het stadsbestuur van Sittard weer een eigen huisvesting kreeg, nu in de zuidoostwand van de Markt. In het midden van de 20e eeuw bleek dit pand niet meer te voldoen en in 1966 werd het gesloopt, samen met de naastgelegen stadsboerderij, om plaats te maken voor een warenhuis, een ingreep die de gemoederen nog steeds bezighoudt in Sittard!

Inundatiegebied

Aan deze zijde van het vestingstadje Sittard lag eeuwenlang een groot moerasachtig gebied, het stroomgebied van de Geleenbeek en de Molenbeek. In tijden van dreiging kon het hele gebied tussen beide beken, de “Ruitersbeemden” of “de Baenje” (= beemden), onder water worden gezet. Pas in het begin van de 20^e eeuw begon de drooglegging.

Engelenkampstraat

Dank zij deze drooglegging kon rond 1920 de Engelenkampstraat worden aangelegd die aanvankelijk trouwens deels Slachthuisstraat heette. Het merendeel van de bebouwing dateert uit de jaren dertig van de vorige eeuw en kenmerkt zich door de toepassing van platte daken.

Tussen 1923 en 1949 liep de tramlijn naar Heerlen door de Engelenkampstraat. Jarenlang was in de gemeenteraad geruzied over de vraag, of de tram dóór de stad moest lopen of om de stad heen. De eerste optie had de voorkeur maar zou ten koste gaan van historische bebouwing. Ook in dit geval heeft de inzet van burgers ervoor gezorgd dat onnodige sloop voorkomen werd.

Molenbeek

Aan de linkerkant is het stromend water van de Molenbeek zichtbaar die hier vervolgens onder de grond verdwijnt om pas aan de andere zijde van de stad weer aan de oppervlakte te komen.

Postkantoor

Terug liggend ten opzichte van de Engelenkampstraat het sinds kort gesloten postkantoor. Het gebouw dateert uit 1934 en verving toen het postkantoor dat vanaf 1895 als zodanig functioneerde op de hoek van de Limbrichterstraat en de Begijnenhofstraat.

31. De Gouverneur van Hövellstraat oversteken en doorlopen tot de kruising met de Parklaan.

“Forum”-bioscoop

De historie begint in 1929 als Jan Hendrik Martens start met de bouw van een modern theater met 600 zitplaatsen, naar een ontwerp van de Sittardse architect Jos Wieters. Het gebouw kende naast haar bestemming als bioscoop meteen al allerlei nevenfuncties, mede door de toenmalige goede bereikbaarheid aan de rand van Sittard en de elektrische tram die voor de deur stopte.

Door het ontstaan van megabioscopen met veel parkeerruimte aan de rand van steden, verdween de bioscoop en dreigde verloedering. Gelukkig is het gebouw inmiddels opgeknapt en functioneert het als zaalruimte.

“School van Snel”

Aan de andere zijde van de kruising staat op de hoek van de Parklaan en de Wilhelminastraat één van de fraaiste gebouwen in de stijl van de Amsterdamse School in Sittard. Het is een ontwerp uit 1923 van de Sittardse architect Jos Wieters (1883-1949) die zich verdiepte in alle bouwstijlen van zijn tijd en die veel heeft gerealiseerd dat terecht de kwalificatie rijks- of gemeentelijk monument heeft gekregen.

“School van Snel” was de benaming voor jongensschool St.-Jozef waarvan Simon Snel het hoofd was. Het gebouw omvatte een school met een woning voor het hoofd. Aanvankelijk zou de school twee verdiepingen bevatten maar dat plan werd nooit uitgevoerd. Dat idee heeft wel meegespeeld bij de realisering van het huidige appartementencomplex.

32 Vóór de kruising de Engelenkampstraat oversteken en vervolgens de Parklaan volgen.

Parklaan

De huidige Parklaan was vroeger niet meer dan een op een dijkje langs de beek gelegen voetpad, "D'n Diek" genoemd: een dijk aangelegd om inundatie van een groot gebied aan deze zijde van de stad mogelijk te maken. De naam Parklaan dateert van 1913 toen het pad werd verbreed tot een laan. Deze is sindsdien een zeer gewilde woonlocatie voor de beter gesitueerden, getuige ook de vele villa's die hier staan.

Bisschoppelijk College

In 1908 verrees in het moerasachtige gebied het Bisschoppelijk College "St.-Jozef". Het ontwerp van het oorspronkelijke gebouw is van architect Nic. Ramakers. In de loop van de jaren werd het vele malen verbouwd en uitgebreid, o.a. naar een ingrijpend ontwerp van Jos Wiolders die tussen de drie topgevels de tussenbouwen van een derde laag voorzag, echter in stijl met het oude gebouw. Het College is in 1987 verhuisd naar het Limbrichterveld en sinds 1998 gefuseerd met het Serviam Lyceum tot de Trevianum Scholengroep. Daarna is een groot gedeelte van het gebouw afgebroken en wacht het restant op een passende invulling.

"Casa mia"

Op de hoek links ligt het miniatuurkasteeltje "Casa Mia", een neogotisch bouwwerk aan de (nu overkluisde) Geleenbeek (ook vaak als Cötelbeek (= kleine beek) aangeduid). Het was oorspronkelijk een koetshuis, behorende bij het grote huis om de hoek, in 1903 gebouwd voor wijnhandelaar Rutten. Het rechterdeel is later toegevoegd, naar een ontwerp van Jos Wiolders. Het is echter onbegrijpelijk dat vergunning is gegeven om een dergelijke garagepoort aan te brengen.

33. Bij de kruising met de Voorstad (links) en de Brandstraat (rechts) rechtdoor lopen naar de Haspelsestraat.

"Boonenbrug"

De overgang van de Brandstraat naar de Voorstad was vroeger een brug over de Cötelbeek, de "Boonenbrug". Sinds de beek is overkluisd, is op de plaats van de brug een gebruikelijke kruising gekomen.

"Zittesje Sjnaak"

Dit beeldje (uit 1984) van Louis Wierts stelt een Sittardse kwajongen voor die tussen zijn benen door kijkt en zijn tong uitsteekt.

34. Aan het eind van de bebouwing aan de rechterkant, rechtsaf en vervolgens het pad langs de gracht nemen.

“Sjeif hoes”

In het midden van de vorige eeuw had de stadsstedenbouwkundige ir. Jos Klijnen het plan om de Deken Tijssenstraat – ten koste van de Begijnenhofwal – af te laten buigen naar de Brandstraat / Limbrichterstraat. Vanuit die visie werd hier op een kavel dat de bocht van de geprojecteerde weg volgde, door de R.K. Gezinsopleiding te Sittard een internaat voor gezinsverzorgsters gebouwd. Het pand kreeg de naam “Maria Heem” maar stond vanwege de afwijkende ligging al snel bekend als “Sjeif Hoes”. Evenals de ertegenover gebouwde flat, de Wederopbouw- of Deken Tijssenflat, is het “Sjeif Hoes” gesloopt, enerzijds in het kader van het vrij van bebouwing maken van de schootsvelden, anderzijds ten behoeve van de realisering van het project “Ligne”, het ambitieuze ontwikkelingsplan met functies op het gebied van onderwijs, cultuur en commercie. Hetzelfde geldt voor het destijds vlakbij gelegen Groene Kruis-gebouw, waarin later o.a. het opvanghuis “Biej Zefke” was gevestigd, en dat in 2011 ook werd afgebroken.

35. Bij de Deken Tijssenstraat rechtsaf en terug naar Museum Het Domein lopen.

Einde van onze *“Vestingwandeling in en rondom het eeuwenoude vestingstadje Sittard”*.

Hopelijk is onze wens voor veel wandel- en kijkplezier uitgekomen en hebben wij ons enthousiasme voor het unieke van Sittard als voormalig vestingstadje aan u over te kunnen brengen.

Het bestuur van de Vereniging Sittards Verleden

Lijst van machthebbers in Sittard

vanaf de verlening van stedelijke rechten in 1243 tot het eind van de vesting in 1678.

- * Walram de Goede van Monschau en Sittard 1242-1266
- * Jutta van Ravensberg 1266-1277 (weduwe van vorige)
- * Walram de Rosse van Valkenburg 1277-1302 (neef van Walram de Goede)
- * Dirk III van Valkenburg 1302-1305 (zoon van vorige)
- * Reinoud van Valkenburg 1305-1318 (broer van vorige)
- * Jan III van Brabant 1318-1327 (veroverd)
- * Godfried II van Heinsberg 1327 (wegens verdiensten gekregen van vorige)
- * Johan van Heinsberg 1327-1334 (zoon van vorige)
- * Dirk IV van Valkenburg 1334-1336 (zoon van Reinoud)
- * Jan van Valkenburg 1336-1356 (broer van Reinoud)
- * Walram II 1356-1378 (zoon van vorige)
- * Reinoud II 1378-1396 (broer van vorige)
- * Simon van Salm 1396-1397 (neef van vorige)
- * Jean IV van Salm 1397-1400 (broer van vorige)
- * Wilhelm III hertog van Gulik 1400-1402 (gekocht van vorige)
- * Reinoud I hertog van Gulik 1402-1412 en 1417-1421 (broer van vorige)
- * Willem van Arkel 1412-1417 (pandheer)
- * Frederik van Moers 1421-1448 (pandheer)
- * Vincent van Moers 1448-1473 en 1477-1493 (pandheer, zoon van vorige)
- * Karel de Stoute 1473-1477 (veroverd)
- * Willem van Wied 1493-1494 (pandheer, gehuwd met kleindochter van Vincent)
- * Wilhelm IV hertog van Gulik 1494-1511 (pand gelost)
- * Johann III van Kleve, hertog van Gulik 1511-1539 (schoonzoon van vorige)
- * Wilhelm V de Rijke hertog van Gulik 1539-1592 (zoon van vorige)
- * Johann Wilhelm I hertog van Gulik 1592- 1609 (zoon van vorige)
- * Philipp Ludwig van Pfalz-Neuburg hertog van Gulik 1609-1614 (schoonzoon van Wilhelm V)
- * Wolfgang Wilhelm van Pfalz-Neuburg hertog van Gulik 1614-1653 (zoon van vorige)
- * Philipp Wilhelm keurvorst van de Pfalz hertog van Gulik 1653-1690 (zoon van vorige)

Het beleg van Sittard in het jaar 1318

Reinoud I van Valkenburg, heer van Valkenburg (inclusief Geleen en Beek), Susteren, Monschau en Sittard, geboren ca. 1288, overleden 1333 te Monschau, zoon van Walram de Rosse. Hij was nog meer dan zijn vader een oorlogszuchtig persoon die zijn hele leven steeds maar heeft gevochten. Ook had hij voortdurend geldgebrek zodat hij de belastingen in zijn landen steeds verder opschroefde, met name in het Land van Valkenburg. Al vanaf het begin had hij conflicten met o.a. de stad Aken, de graaf van Gulik, de aartsbisschop van Keulen en niet te vergeten met de hertog van Brabant, waarbij hij ook nog vaak van partij wisselde als het in zijn kraam te pas kwam. Hij kwam door het oorlog voeren in steeds grotere geldnood en dus bleef hij ook de tolheffingen opvoeren. Uiteindelijk ging hij zelfs roofridder spelen, waarbij het aanvallen en uitschudden van rijke liefst Maastrichtse kooplieden een soort hobby werd. Dit leidde weer tot een conflict met Brabant. Hertog Jan III had er op een gegeven moment genoeg van en hij belegerde Sittard in 1318. Pas na 10 dagen gaf de stad zich over op 10 augustus van dat jaar. Jan III verklaarde op 14 september dat hij de stad en omliggend gebied voor eeuwig had toegevoegd aan zijn landen. Eeuwig duurde 9 jaar: in 1327 al gaf hij ons gebied in leen aan Godfried van Heinsberg en in 1334 komt het in handen van Reinouds zoon Dirk IV van Valkenburg.

Het beleg is in 1350 uitvoerig beschreven door de uit Antwerpen afkomstige Jan van Boendale, bijgenaamd De Clerc, in de "Brabantse Yeesten":

Hoe die hertoghe Sittert belach ende watter gesciede.

Nu es die hertoghe ghetoghen
 Over die Mase, sere vermoghen,
 Metten scoensten here dat voer dien
 Noyt over Mase wart ghesien.
 In des heren lant trac hi doen saen.
 Daer sachmen den roec op gaen
 Achter, vore, in allen siden.
 Voer Sittert vielmen tien tiden;
 Want dat was die sterkste veste,
 Ende die meeste poert, ende die beste,
 Die iewers in dien lande stoet.
 Ende dat volc hadde sijn goet
 Al ghevlucht in die stede,
 Ende si vloen daer in mede.
 Twee vesten soe waren daer,
 Wel ghewatert voerwaer,
 Met enen goeden planckise,
 Ridders ende knapen van prise
 Waren daer comen, omme dat
 Dat si houden wouden die stat,
 Tote driehondert, als wijt kinnen,
 Sonder die porters van daer binnen.
 Daer soe was een ave,
 Van Verrenborch die grave.

Die here van Tonenborch wasser mede,
 Ende die voeght van Coelne der stede,
 Ende menich ander stout man
 Die ic ghenomen niet en can,
 Die de beste van orloghen waren,
 Diemen vinden mochte, te waren,
 Rechte op Sinte Peters dach,
 Die int beghin van oestmaent lach,
 Wart die stede al omme ende omme
 Met here beleghen teenre somme,
 Ende opten selven dach, sonder waen,
 Soe wart daer een toeloep ghedaen
 Harde vreselic op die stede,
 Ende al sonder voersienhede,
 Met enen ghelope, men wiste hoe.
 Nu hoert hoe dat quam toe.
 Die van Lovene, die, te dien tiden,
 Ghelogiert waren ter wester siden,
 Trac een deel voer die baelie,
 Ende stormden, sonder falie,
 Dat sise wonnen te hant,
 Ende met viere hebben verbrant.
 Die van Mechelen, die dit hoerden,
 Die ghelogiert laghen int noerden,
 Scaemden hem, om des wille
 Dat si souden ligghen stille,
 Ende liepen, alse volc verwoet,
 Ter poerten, die hem naest stoet.
 Met enen assaute groot:
 Men warp daer harde ende scoet
 Van binnen uutwaert, metter vaert.
 Ende van buten weder inwaert.
 Alse die van Antwerpen dat saghen.
 Die oest aen den berch laghen,
 Riepen si: 'Dese onnere
 En verwinnen wi nemmermere,
 Dat wi stille ligghen, tesen tiden,
 Alse die van Mechelen ende Lovene striden.'
 Dus liepen si onghescaert,
 Sonder raet, ter stat waert,
 Ter porten waert die hem was na,
 Ende van den lande van Breda
 Quamen oec toe haestelike
 Die daer streden vromelike,
 Die dat vorste baeliken te hant
 Met viere hadden verbrant.

Daer wert dat assaut groot;
 Want men warp ende men scoot.
 Beide van binnen ende van buten;
 Men hoerde dat ghescutte ruten
 Om die oren even dicke.
 Dat gheduerde een soe lanc sticke
 Dat die ghene die laghen boven,
 Die men te rechte wel mach loven,
 Soe moede waren van desen spele
 (Want haerre en was niet vele)
 Dat si opt falgieren waren.
 Hier en binnen lieten sijt varen.
 Die van Lovene, bander side,
 Die niet en wisten van dien stride,
 Keerden ten tenten achterwaert.
 Doen liepen over, metter vaert,
 Die binnen hadden ghestreden,
 Ende quamen met haesticheden
 Den andren te hulpen, sonder sparen,
 Die doen al verwonnen waren.
 Dus ghewonnense metter spoet
 Saen weder macht ende moet;
 Ende alsoe dien van buten dochte
 Dat men gheen orboer doen en mochte,
 Keerden si achterwaert, ter selver stont,
 In voete ende in beene sere ghewont.
 Dompelic was die dinc bestaen
 Ende sonder raet toe ghegaen,
 Ende wantmer rieselike toe ran
 Soe schietmer dompelike van.
 Den vroeden lieden wast leet
 Datmen toe ghinc soe ghereet.
 Die ghemeente en mochte nieman keren.
 Daerbi scaemden hen die heren.
 Die van Mechelen der steden
 Waren die daer lanxt streden;
 Maer het was al ieghen spoet,
 Om datmen dompelijc de dinc bestoet.

Hoe men Sittert op gaf.

Die hertoghe dede maken
 Van werke alle saken,
 Daermen die poert mede soude winnen.
 Alsoe die van binnen dat bekinnen
 Datmense emmer sal bestoken,
 Hebben si alsoe gesproken

(Om dat si duchten haer leven),
 Dat si op hebben ghegheven
 Die poert den hertoghe saen,
 Om dat si selve moghen ontgaen,
 Ende haer lijf onthouden vri.
 Aldus soe ontghinghen si,
 Ende voeren danen si quamen,
 Met scanden ende met blamen.
 Vele liede waren gram nochtan
 Datmen die poert met striden niet en wan,
 Ende al ten sweerde hadde ghedaen;
 Maer diet te rechte wille verstaen
 Soe en mesdede die hertoghe twint,
 Die noch maer en was een kint,
 Dat hi dede sine goedertierenheit dan,
 Ane vele soe vromer man,
 Die in sijnre macht soe vast waren
 Dat si hem niet en mochten ontfaen.
 Elc diet wel wille mecken
 Salt tot sijnre edelheit trecken.
 En was noit here wel bedacht
 Die op stat om winnen vacht,
 Die hi hebben mochte sonder strijt.
 Karle oec in sijnre tijt
 En plaeghs niet, noch andre heren,
 Daermen alle wijsheit ane mach leren;
 Maer die werelt es nu soe fel,
 Een mensche en doet nemmer soe wel
 Men keret targhe, dats jammer groot.
 God betert saen, het is noot.
 Alsoe die soudeniens ute souden varen,
 Die in die poert belegghen waren,
 Die waren ints hertoghen gheleide,
 Soe quam doen, sonder beide,
 Die ghemeente toe ghelopen
 Voer die poert, met groten hopen,
 Ende hadden hen bina tlijf ghenomen,
 Haddense hen moghen toecomen;
 Maer men sloet die poert toe.
 Die hertoghe moeste selve doe
 Met haesten darwart jaghen,
 Ofte si haddent al verslaghen.
 Doen droeghen si hem op te hant,
 Ende die hertoghe besettet van sijnre hant
 Sittert ende Harle, metter vaert,
 Ende keerde aldus thuus waert.

Op Sinte Laurens dach was dat
Dat men op gaf die stat,
Int jaer Ons Heren, weet voerwaer,
Dertien hondert ende xvij jaer.